

Ali İhsan Yitik, Prof.Dr.

1962 yılında Denizli Tavas'ta doğdu. Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden mezun oldu (1985). "Hint Kökenli Dinlerde Karma Öğretisi ve Tenâsüh İncarıyla İlişkisi" konulu doktora teziyle doktorasını tamamladı (1992). 1997'de yardımcı doçent, 2000'de doçent, 2006 yılında profesörlük kadrosuna atandı. Halen Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğretim üyesidir.

Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Yayın No. 661
İSAM Yayınları 160
Temel Kültür Dizisi 33
© Her hakkı mahfuzdur.

DOĞU DİNLERİ

Ali İhsan Yitik

TDV İslâm Araştırmaları Merkezi (İSAM)
tarafından yayına hazırlanmıştır.
İcadiye-Bağlarbaşı Cad. 40 Üsküdar/İstanbul
Tel. 0216. 474 0850
www.isam.org.tr yayin@isam.org.tr

Bu kitap
Türkiye Diyanet Vakfı Mütevelli Heyeti'nin
28.12.2004 gün ve 1163 sayılı kararıyla basılmıştır.

Birinci Basım: Ekim 2014
Dördüncü Basım: Temmuz 2019
ISBN 978-975-389-916-1

Basım, Yayın ve Dağıtım

TDV Yayın Matbaacılık ve Tic. İşl.
Ostim OSB Mahallesi, 1256 Caddesi, No: 11
Yenimahalle/Ankara
Tel. 0312. 354 91 31 (pbx) Faks. 0312. 354 91 32
bilgi@tdv.com.tr
Sertifika No. 15402

Yitik, Ali İhsan

Doğu dinleri/ Ali İhsan Yitik. – 4. bs. – Ankara : Türkiye Diyanet Vakfı, 2019.
315 s. ; 20 cm. – (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları ; 661. İSAM Yayınları ; 160.
Temel Kültür Dizisi ; 33)

Dizin ve kaynakça var.
ISBN 978-975-389-916-1

İçindekiler

Kısaltmalar • 11

Önsöz • 13

Birinci Bölüm

HİNDUİZM • 19

I. Ariler ve Dinleri • 25

II. Hinduizm ve Bölgenin Diğer Dinleri • 27

III. Hinduizm'in Tarihsel Gelişimi • 32

IV. Hinduizm'in Temel Özellikleri • 35

V. Hindu Kutsal Metinleri • 49

A. Sruti (İlhama dayalı olanlar) • 49

B. Smriti (Akla veya düşünceye dayananlar) • 63

VI. Hinduizm'de İbadet • 66

VII. Başlıca Hindu Mezhepleri • 72

VIII. Modern Dünyada Hinduizm • 75

İkinci Bölüm

BUDİZM • 79

I. Buda'nın Hayatı • 82

II. Budizm'in Yayılışı • 84

III. Buda'nın Reformları • 90

IV. Kutsal Metinler • 92

- A. Pali Kanon (m.ö. 350-90) • 92
- B. Mahayana Kutsal Literatürü • 97
- V. Bir Din Olarak Budizm • 99
  - A. Bağımlı Varoluş Yasası (Pratityasamutpada) • 100
  - B. Dört Temel Hakikat • 100
  - C. Sekiz Dilimli Yol • 102
  - D. Karma Öğretisi • 104
  - E. Nirvana • 106
- VI. Budizm'de İbadet • 111
- VII. Başlıca Budist Mezhepleri • 124
  - A. Hinayana ve Mahayana Arasındaki Benzerlikler • 125
  - B. Hinayana ve Mahayana Arasındaki Farklar • 125
  - C. Zen/Ch'an Budizmi • 130
  - D. Tibet Budizmi (Lamaizm) • 133

Üçüncü Bölüm

JAİNİZM • 137

- I. Tarihsel Gelişimi • 139
- II. Kutsal Metinleri • 143
- III. Temel Öğretileri • 148
- IV. Başlıca İbadet ve Uygulamaları • 152

Dördüncü Bölüm

SIHİZM • 159

- I. Tarihsel Gelişimi • 162
- II. Guruluk ve On Guru • 165
- III. Sih Kutsal Metinleri • 175
- IV. Sihizm'de İnanç Esasları • 177
- V. İbadet, Geçiş Törenleri ve Festivaller • 183
- VI. Batı Dünyasında Sihizm • 191
- VII. Sihler'in Diğer Dinlere Bakışı • 192

Beşinci Bölüm

GELENEKSEL ÇİN DİNLERİ • 199

KONFÜÇYÜŞÇÜLÜK • 205

I. Konfüçyüs'ün Öğrencileri • 208

II. Kutsal Metinler • 209

III. Dinsel Uygulamalar • 212

TAOİZM (TAOCULUK) • 215

I. Kutsal Metinler • 215

II. Tarihsel Gelişimi • 220

E K L E R • 225

EK 1

HİNDUİZM'DE DHARMA KAVRAMI • 227

Ek 2

HİNDUİZM'İN DİĞER DİNLERE BAKIŞI • 237

I. Giriş • 237

A. Sanatana Dharma • 238

B. "Hakikat Tektir..." Öğretisi • 240

C. Adhikâra • 243

II. Ramakrişna • 245

III. Swami Vivekananda • 248

IV. Mahatma Gandhi (1868-1948) • 253

V. Sarvapalli Radhakrişna • 256

VI. Sonuç • 258

Ek 3

HİNT DİNLERİNDE KÖTÜLÜK ve ŞEYTAN • 259

I. Hinduizm'de Şeytan • 259

II. Budizm'de Şeytan • 269

Notlar • 277

Sözlük • 291

Kaynakça • 299

Dizin • 307

Önsöz

Elli ciltlik *Doğunun Kutsal Kitapları* serisinde Max Müller, “Doğu dinleri” ifadesini, Yahudilik ve Hıristiyanlık dışındaki diğer bütün dinsel gelenekler için kullanır. Çünkü seride bu iki din hariç diğer dinlerin kutsal metinlerine yer verilmektedir. Elinizdeki çalışmada ise aynı terim sadece geleneksel Hint ve Çin inançları için kullanılmış ve İslâm dini ile İran dinlerine yer verilmemiştir. Bunun birinci nedeni, öncelikle mensubu olduğumuz İslâm dininin böylesi ansiklopedik tarzda değil, daha ayrıntılı biçimde ele alınması gerektiği düşüncesidir. Geleneksel İran dinleri ise, taraftarlarının sayısı hayli azalarak 30.000'lere düştüğü için, günümüzde genellikle ölü/tarihî dinler kategorisinde ele alınabilecek dinlerdir. Dahası, Çin dinlerinin de mevcut durumları bakımından büyük oranda bir çeşit ahlâk veya eğitim öğretisine indirgendikleri göz önüne alındığında, “Doğu dinleri” ifadesinin bugün sadece Hinduizm ve Budizm için kullanılabileceğini ileri sürmek yanlış olmayacaktır.

“İbrâhim” kelimesinin *brahman* veya *berâhime* terimlerinin bozulmuş biçimi olduğu; “et-tin” ifadesinin Buda'nın (Budda) altında aydınlanmaya kavuştuğu *bodhi* ağacına, dolayısıyla Budizm'e işaret ettiği; aynı şekilde Zülkifl'in de yine onun doğum yeri Kapilavastu'ya nispetle “Kapısalı” anlamında Buda'ya delâlet ettiği

şeklindeki zorlama yorumlar bir yana bırakılacak olursa, Kur'an'da Hint ve Çin dinlerine hiçbir atıf yoktur. İslâmî kaynaklarda bu dinlere dair bilgiler, Yahudilik ve Hıristiyanlığa nispetle çok azdır. Bîrûnî'nin muhteşem eseri *Tahkîku mâ li'l-Hind* ise, yaklaşık bir buçuk asır önce Batı dillerine tercüme edilerek yayımlanmış olmasına rağmen henüz Türkçe'ye kazandırılmış değildir. Dolayısıyla bu eser konuya ilgi duyan pek çok meraklı ve Türk araştırmacısı için ulaşılabilir veya kullanılabilir bir kaynak olmaktan uzaktır. Sonuç olarak bu dinlerle ilgili Türkçe kaynaklar, muhtelif Batı dillerinde farklı amaçlarla kaleme alınmış eserlerden yapılan çevirilerle sınırlı kalmıştır.

Oysa Türk topluluklarının Hint ve Çin kültürüyle tanışmaları tarihin çok eski dönemlerine uzanır. Meselâ daha milâdın ilk yıllarında Saka Türkleri'nin Kuzey Hindistan'ı, Pencap ve Sind'i ele geçirerek burada Saka İmparatorluğu'nu (tahminen m.ö. 150-m.s. 150) kurdukları, Kuşanlar'ın da (m.s. 50-180) yine aynı dönemlerde Keşmir'den Banâres'e bütün Ganj havzasına hâkim oldukları bilinmektedir. Özellikle Kuşanlar'ın Budizm'i kabul etmeleri, hem bu dinin varlığını sürdürmesi ve bugüne ulaşması hem de onun yaşayan en büyük kolu olan Mahayana Budizmi'nin ortaya çıkışı bakımından son derece önemlidir. Çünkü Budizm'in milâdî III. asra doğru Hindistan'daki varlığı tamamen sona ermiş, buna karşılık Türkistan'da kurulan *viharalar* ve buralarda yetiştirilen keşişler vasıtasıyla bu din önce Horasan'a ve bilâhare İpek yolu boyunca doğuya yayılarak günümüze ulaşabilmiştir. Aynı şekilde Türkler'in Çinliler'le uzun yıllar komşu oldukları, birbirleriyle kıyasıya mücadele ettikleri hatta tarihî Çin Seddi'nin Türk akınlarından bunalan Çinli yöneticiler tarafından inşa edildiği, bilinen ve sıkça tekrar edilen bir gerçektir.

Kısacası, Hint ve Çin bugün bize uzak bölgeler gibi görünse bile Türk tarihi bakımından durum böyle değildir.

Yine hicrî birinci yüzyılın sonlarında Muhammed b. Kâsım kumandasındaki İslâm ordularının Hint yarımadasının kuzeybatısındaki Sind bölgesine kadar ilerledikleri ve bu bölgeleri kısmen ele geçirdikleri bilinmektedir. X. asrın sonlarında Sebük Tegin (977-997) önderliğinde Gazneliler Devleti'nin (963-1186) kurulmasıyla birlikte Hint kültürüyle ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Sebük Tegin'in son yıllarında başlayan ve Sultan Mahmud döneminde devam eden Hint seferleri sonrasında Hint alt kıtasının kuzey bölgeleri tamamen müslümanların hâkimiyetine geçmiştir. Daha sonraki dönemlerde güneye ve doğuya doğru genişleyen fetih hareketleriyle Hindistan alt kıtası -Delhi Türk Sultanlığı (1206-1451) ve Bâbü İmparatorluğu ile (1526-1858) onların toprakları üzerinde kurulmuş küçük hânedanlıklar sayesinde- uzun yıllar müslüman yöneticilerin idaresinde kalmış ve bu süreç, bazan kesintiye uğramış olsa bile, 1860 yılındaki İngiliz istilâsına kadar devam etmiştir. Bu dönemde bölgede inşa edilen birçok yapının yanı sıra iki kültür arasındaki etkileşim, *bhakti* ve *sant* hareketleri ile Ekber Şah'ın (1556-1605) "dîn-i ilâhî arayışı" gibi önemli fikrî gelişmeleri de ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Hint yarımadası, İslâm düşüncesi açısından da önemli bir bölgedir. Bu durum doğal olarak bölgenin siyasî ve kültürel tarihinin bilinmesini zorunlu kılmaktadır.

İslâm'ın Hint kültürüyle ilişkisi sadece geçmişle sınırlı değildir. İki kültür arasındaki kültürel temas, burada yaşayan yaklaşık 400 milyon müslüman sayesinde halen devam etmektedir. Hint Müslümanlığı incelendiğinde, bazan geleneksel *uru* kültü ve *kast* anlayışı gibi Hindu

inanç ve uygulamalarının kısmen değiştirilerek kabul edildiği bazan da bölgedeki diğer dinlere duyulan tepkinin bir sonucu olarak turuncu ve kırmızı renkli elbise giyilmemesi örneğinde olduğu gibi, özgün uygulamaların bulunduğu görülür. Kısacası, sebebi ne olursa olsun dinler, girdikleri kültürel çevrelerden etkilenir ve dünyadaki hemen her dinde rastlanan bu durum, İslâmiyet için de söz konusudur. Bundan ötürü Hint Müslümanlığı'nı ele alan her yazar veya araştırmacı, geleneksel Hint dinlerine başvurmak mecburiyetindedir. Böyle bir aşinalık en azından ondaki Hint kültürüne ait unsurları ayırt edebilmek bakımından gereklidir.

Dikkat çekilmesi gereken diğer bir husus, Hinduizm veya Budizm'e ait mistik ve *tantrik* görüşlerin, yeni dinî hareketlerin en önemli öğeleri haline gelmesidir. 1950 sonrasında Batı'da ortaya çıkan ve yayılan bazı akımların son yıllarda ülkemizde de taraftar bulmaya başladığı bilinmektedir. Çoğu zaman hiçbir din veya tarikatla ilgili olmadıklarını, sadece bilimsel araştırmalara ve çağdaş yöntemlere dayandıklarını iddia eden bu akımların temel öğretisi ve uygulamalarının doğru anlaşılıp değerlendirilebilmesi için de geleneksel Hint dinlerinin tanınmasına ihtiyaç vardır.

Çin dinleri de yukarıda ifade edildiği üzere, özellikle Türk kültür tarihi açısından önemlidir. Ancak bu dinsel gelenekler günümüzde büyük oranda felsefi bir düşünce olarak değerlendirilmektedir. Bunun en önemli sebebi, şüphesiz, son bir asırdır Çin'de egemen olan, dini sıradan bir kültür unsuru olarak gören ve onun özgürce yaşanmasına izin vermeyen siyasî düşüncedir. Ancak bu noktada Konfüçyüsçülük ve Taoizm'in tarihsel süreçte şekillenen öğretilerinin Çin'de böyle bir anlayışın oluşmasında katkısının büyük olduğunu da

unutmamak gerekir. Bundan dolayı bu çalışmada adı geçen dinler geleneksel Çin dindarlığının temel formları olarak görülmüş ve kısaca tanıtılmak istenmiştir.

Netice itibariyle beş bölümde sunulan fakat aslında iki kısımdan oluşan bu çalışmada, Hint ve Çin dinleri fazla ayrıntıya girilmeden bugün yaşadıkları ve anlaşıldıkları şekliyle tanıtılmaya gayret edilmiştir. Bu yapılırken, en az 2500-3000 yıllık bir geçmişi bulunan ve her biri çok sayıda kutsal metne sahip, “semitik” dinlerden oldukça farklı bir din anlayışını benimsemiş gelenekler hakkında konuşulduğu ve bunun zor bir görev olduğu bilinciyle hareket edilmiştir. Çalışmada ilgili kutsal metinlerin yanı sıra Hindu veya Batılı araştırmacılar tarafından kaleme alınmış eserlerden de faydalanılmıştır.

Kitabın birinci kısmında sırasıyla Hinduizm, Budizm, Jainizm ve Sihizm’i tarihsel gelişimleri, temel öğretileri, ibadet ve uygulamaları bakımından ele alan dört bölüm yer almaktadır. Bu bölümlerdeki yazılar, adı geçen dinleri, genel özellikleriyle ele alan rasyonel denemeler veya onları anlama çabası şeklinde tanımlanabilir. İkinci kısımda ise tarihî Çin gelenekleri çok genel özellikleriyle bu kültürlere ilgi duyan Türk okuyucusuna tanıtılmaya çalışılmıştır.

Bu mütevazı çalışmanın hazırlanmasında kuşkusuz birçok meslektaşımızın değişik biçimlerde katkıları oldu. Hepsine samimi teşekkürlerimi sunuyorum. Özellikle genç arkadaşlarım Dr. Hammet Arslan ve Dr. Muhammet Ertoy’a eserin hazırlanması, dizgisi ve tasahihindeki özverili katkılarından dolayı teşekkür etmek isterim. Hazırlanan çalışmanın okuyucu ve araştırmacılar için yararlı olmasını temenni ederim. Gayret bizden, başarı Allah’tandır.

İzmir, 16 Temmuz 2013